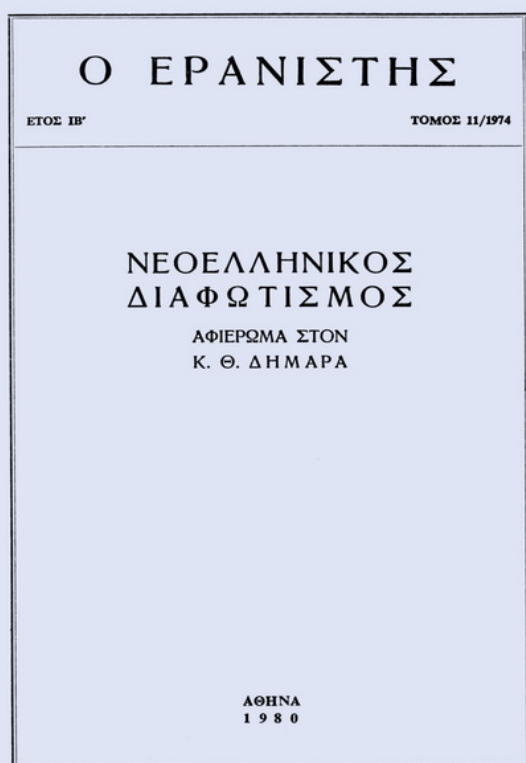

The Gleaner

Vol 11 (1974)

Αφιέρωμα στον Κ. Θ. Δημαρά

Ένα μικρό αυτόγραφο του Σολωμού (Ανακοίνωση και σχόλιο)

Γ. Γ. Αλισανδράτος

doi: [10.12681/er.9402](https://doi.org/10.12681/er.9402)

Copyright © 2016, Γ. Γ. Αλισανδράτος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Αλισανδράτος Γ. Γ. (2016). Ένα μικρό αυτόγραφο του Σολωμού (Ανακοίνωση και σχόλιο). *The Gleaner*, 11, 227–237. <https://doi.org/10.12681/er.9402>

ΕΝΑ ΜΙΚΡΟ ΑΥΤΟΓΡΑΦΟ ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

(Ανακοίνωση και σχόλιο)

1. Τὸ μικρὸ ἰταλικὸ αὐτόγραφο τοῦ Σολωμοῦ ποῦ θὰ μὲ ἀπασχολήσῃ παρακάτω ἀνήκει σήμερα στὸν ἐπίτιμο καθηγητὴ τῆς ὀφθαλμολογίας καὶ ἀκαδημαϊκὸ κύριο Ἰωάννη Σπήλιου Χαραμῆ. Τὸ ἔστειλε ἀπὸ τῆ Ζάκυνθο στὸν κύριο καθηγητὴ ὁ μακαρίτης Λεωνίδας Χ. Ζώης (1865 - 1956) τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1949 μ' ἓνα θερμὸ εὐχαριστήριον γράμμα του, ὡς δεῖγμα «ἀκρας ἐκτιμῆσεως καὶ ὑπολήψεως», ὕστερ' ἀπὸ μιὰ θεραπεία ποῦ τοῦ εἶχε κάμει τότε ὁ κ. Χαραμῆς στὸ Ὄφθαλμιατρεῖο Ἀθηνῶν. Ὁ Ζώης ἐσυνόδευσε τὴν πολύτιμη προσφορά του μὲ τὴ μεταγραφή καὶ τὴ μετάφραση τοῦ δυσανάγνωστου ἰταλικοῦ κειμένου· ἀλλὰ ὕστερ' ἀπὸ λίγον καιρὸ ἐδημοσίευσε τὸ μικρὸ σολωμικὸ σημεῖωμα στὸ περιοδικὸ τῶν Ἀθηνῶν «Νεοελληνικά», τόμ. Α' (1950) τεύχος πρῶτο [καὶ μοναδικό], σ. 54 - 55, μὲ τίτλο «Μία ἀνέκδοτος ἐπιστολή τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ».

Γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ αὐτογράφου αὐτοῦ μὲ πληροφόρησε τὸ 1969 ἡ κυρία Ἀγγέλα Ι. Χαραμῆ, ἡ ὁποία κατόπιν μοῦ ἔδειξε καὶ τὸ χειρόγραφο. Ἀργότερα ὁ κύριος Ι. Χαραμῆς μοῦ ἔδωσε τὸ μικροφίλμ τοῦ χειρογράφου καὶ φωτοαντίγραφα τοῦ γράμματος καὶ τῶν ἄλλων κειμένων τοῦ Ζώη μὲ τὴν ἄδεια νὰ τὰ δημοσιεύσω (δὲν εἶχε ὑπόψη του τὸ δημοσίευμα τοῦ τελευταίου)¹. Στὴ μελέτη ποῦ ἀκολουθεῖ ἐπανεξετάζεται τὸ θέμα τοῦ μικροῦ αὐτοῦ σημειώματος σὲ συσχετισμὸ μὲ ἄλλες ἐπιστολὰς τοῦ Σολωμοῦ τῆς ἴδιας περιόδου.

2. Τὸ γράμμα τοῦ Λεωνίδα Χ. Ζώη πρὸς τὸν καθηγητὴ Ι. Χαραμῆ ἔχει ὡς ἐξῆς:

Ζάκυνθος 20 Δ/βρίου 1949

Ἀξιότιμε Κε Καθηγητά,

Καθῆκον θεωρῶ, ἅμα τῇ ἐπιστροφῇ εἰς τὴν πατρίδα μου, νὰ ἐκφράσω ἰδιαίτερος εἰς Σᾶς, ἀντάξιον ἐπιστήμονα τοῦ Μεγάλου πατρὸς

1. Ἐκφράζω καὶ ἀπὸ τῆ θέση αὐτῆ   τις θερμότερες εὐχαριστίες μου πρὸς

- 5 Σας, ὅσον καὶ εἰς τοὺς συμπράκτορας βοηθοὺς ἰατρούς, τὴν εὐγ(νεεστιά-
την) Διευθύνουσαν καὶ λοιπὰς Ἀδελφάς, τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου
διὰ τὸ στοργικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἐπεδείξατε διαρκούσης τῆς πα-
θήσεώς μου εἰς τὸ ὑπὸ τὴν καθηγεσίαν Σας λειτουργοῦν ἀγαθοεργὸν
10 "Ἴδρυμα, ἀληθῶς ἐνάμιλλον πρὸς τὰ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἀνώτερα τοιαῦτα
ἐν γένει τῆς λειτουργίας αὐτοῦ.

- Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ θὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ δεχθῆτε, ὡς δεῖγμα
τῆς πρὸς Σᾶς ἄκρας ἐκτιμῆσεως καὶ ὑπολήψεώς μου, τὸ ἐγκλειστον
μικρὸν ἰδιόγραφον τοῦ ἐθνικοῦ Ποιητοῦ μας Δ. Σολωμοῦ, καθὼς ἐπί-
15 σης, χάριν περιοργείας, σημείωμά μου περὶ τινος ὀφθαλμιάτρου κατὰ
τὸ 1757².

Ἐρχόμενος ἐπὶ ταῖς [ἐπὶ] θύραις ἑορταῖς ὑγίειαν [sic], χάριν τῆς
ἐπιστήμης

Α. Χ. Ζώης .: ³

3. Τὸ αὐτόγραφο τοῦ Σολωμοῦ εἶν' ἓνα πρόχειρο σημείωμα σὲ
κοινὸ χαρτὶ ἀλληλογραφίας, χωρὶς ἐπώνυμο τοῦ ἀποδέκτη καὶ χωρὶς
χρονολογία. Ὅτι τὸ σημείωμα εἶναι αὐτόγραφο τοῦ Σολωμοῦ εἶναι
ἀναμφισβήτητο. Ὁ γραφικὸς του χαρακτήρας, καθὼς φαίνεται ἀμέ-
σως καὶ ἀπὸ τῆ φωτογραφία πού δημοσιεύω, δὲν ἀφήνει τὴν παραμικρὴ
ἀμφιβολία. Ἴδου τὸ κείμενο καὶ ἡ μετάφρασή του:

τὸν καθηγητὴ καὶ τὴν κυρία Ι. Χα-
ραμῆ γιὰ τὴν τόσο πρόθυμη προσφορά
τους.

2. Τὸ σημείωμα πού ἀναφέρει ἐδῶ
ὁ Ζώης εἶναι τὸ δημοσίευσμά του Πι-
στοποιητικὸν ὀφθαλμιάτρου, στὸ περ.
«Αἱ Μοῦσαι», ἔτος ΛΗ', ἀριθ. 854,
14 Μαΐου 1930, σ. 4. Πρόκειται γιὰ
μιὰ πιστοποίηση πού ἔδωσε στὶς 7
Δεκεμβρίου 1757 ἔ. π. στὴ Ζάκυνθο
ὁ ξένος Ἀναστάσης Κότζιης, πρα-
κτικὸς γιὰ τὶς παθήσεις τῶν ματιῶν,
μὲ τὴν ὁποία βεβαιώνει ὅτι ὁ Ἀντώνης
Ρούσμελης ἔμαθε τὴν τέχνη αὐτὴ
ἀπὸ αὐτὸν καὶ εἶναι σὲ θέση νὰ κἀνῃ
τὸν πρακτικὸ «ὀφθαλμιάτρο»: «...

ὁ Ἀντώνιος Ρούσμελης, υἱὸς τοῦ
Σαββόγια, ἔλαβε τελείαν δίδαξιν ἀπὸ
ἐμὲ εἰς τὴν ἰατρειάν τῶν ὀφθαλμῶν
καὶ εἶναι ἔμπειρος εἰς τὴν αὐτὴν τέ-
χνην ἡμπορώντας ὡς ἐμὲ νὰ τὴν μετα-
χειρίζεται εἰς τοὺς ὀφθαλμοπάσχοντας
μὲ ἐπιτηδειότητα. Πρβλ. καὶ Γλυκε-
ρίας Πρωτοπαπᾶ - Μπουμπουλίδου,
Σαβόγια Ρούσμελης, Ἀθήναι 1971,
σ. 6.

3. Οἱ τρεῖς τελείες πού βάζει δι-
πλα στὴν ὑπογραφή του ὁ Ζώης
ἀποκαλύπτουν — νομίζω γιὰ πρώτη
φορὰ δημοσίᾳ — ὅτι ὁ λαμπρὸς ἱστο-
ριοδίφης ἦτανε καὶ τέκτονας.

Caro Giorgio!

Un infinito popolo di zanzare mi diede assalto per tutta la casa e mi tolse la pace ed il sonno: posso andar a dormire in casa di tuo cognato lassù a S. Elia per pochi giorni? Ben intesi che, se anche in questi pochi giorni piacesse alla tua Susanna di portarsi colà, io scendo subito e vado altrove. Dammi, ti prego, subito una risposta.

D. S.

4 intesi χφ., inteso «Νεοελληνικά», β.π., σ. 55 || che χωρίς κόμμα χφ. || 6 cola χφ

Caro Giorgio!

Un infinito popolo di zanzare mi diede assalto per tutta la casa e mi tolse la pace ed il sonno: posso andar a dormire in casa di tuo cognato lassù a S. Elia per pochi giorni? Ben intesi che se anche in questi pochi giorni piacesse alla tua Susanna di portarsi colà, io scendo subito e vado altrove. Dammi, ti prego, subito una risposta.

D. S.

Ἀγαπητὲ Γιώργο!

Ἔνα ἀτέλειωτο πλῆθος ἀπὸ κοινούπια μοῦ ἔκαμαν ἔφοδο σὲ ὅλο τὸ σπίτι καὶ μοῦ πήρανε τὴν ἡσυχία καὶ τὸν ἕπνο. Μπορῶ νὰ πάω νὰ κοιμηθῶ στὸ σπίτι τοῦ κοινιάδου σου⁴ ἐκεῖ ἐπάνω στὸν Ἄι Λιά γιὰ λίγες μέρες; Μὲ τὴ συμφωνία ὅτι, ἂν καὶ σ' αὐτὲς τὶς λίγες μέρες θὰ ἔκαν' εὐχαρίστηση στὴ Σουζάνα σου νὰ πάη ἐκεῖ, ἐγὼ κατεβαίνω ἀμέσως καὶ πάω ἀλλοῦ. Δῶσε μου, σὲ παρακαλῶ, ἀμέσως μιὰ ἀπάντηση.

A.Σ.

4. Δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ὅτι ὁ «carno Giorgio», στὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται τὸ σημείωμα, εἶναι ὁ Γεώργιος Δε Ρώσσης (1780 - ;), ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Σολωμοῦ στὴ Ζάκυνθο, ποῦ ἡ γυναικία του λεγότανε Σουζάνα (1800 - ;) καὶ ἦταν ἀδελφὴ τοῦ Λοδοβίκου Στράνη (1794 - ;), ἐπίσης ἐγκάρδιου φίλου τοῦ ποιητῆ⁵. Ὁ Λοδοβίκος Στρά-

4. Οἱ λέξεις *κοινιάδος* καὶ *κοινιάδα* (ἰταλ. *cognato* καὶ *cognata*) σημαίνουν ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ τοῦ συζύγου ἢ τῆς συζύγου (*fratello* ο *sorella del marito* ο *della moglie*), αὐτὸ ποῦ στὴν καθαρῆουσα λέγεται ἀνδράδελφος - ἀνδραδέλφη ἢ γυναικάδελφος - γυναικαδέλφη· ἀλλὰ στὰ ἰταλικά σημαίνουν καὶ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς ἢ τοῦ ἀδελφοῦ (*marito della sorella* ο *moglie del fratello*), αὐτὸ ποῦ ἐμεῖς λέμε «γαμπρὸς» καὶ «νύφη». Στὰ Ἑπτάνησα σημαίνουν καὶ τὰ δυὸ — ὅπως καὶ στὰ ἑλληνικά — καὶ ἐπιπλέον «σύγγαμβρος» ἢ «συννυφάδα». Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸ σύζυγο τῆς ἀδελφῆς.

5. Τὰ βιογραφικὰ τῶν τριῶν αὐτῶν φίλων τοῦ Σολωμοῦ τὰ ἔχει ἐρευνήσει ὁ Λίνος Πολίτης, *Ἀνέκδοτα κείμενα καὶ ἐπιστολὲς τοῦ Σολωμοῦ*, Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση, 4 (1949 - 1950), τεῦχος 5, Ἰούλιος - Αὐγούστος 1949, σ. 153-171. Εἰδικότερα γιὰ τὸ Γεώργιο Δε Ρώσση βλ. αὐτόθι, σ. 154, 169 - 171· γιὰ τὴ Σουζάνα Στράνη, κατόπιν συζυγο Γεωργίου Δε Ρώσση, σ. 154, 171· καὶ γιὰ τὸ Λοδοβίκο Στράνη σ. 154, 167,

169, 171. Ἐπίσης βλ. Τοῦ ἴδιου, *Ὁ Σολωμὸς στὰ γράμματά του*, Κολλάρου, [Ἀθήνα 1956], σ. 15, 16, 17 - 18, 20 - 21, 24 - 27, 74 γιὰ τὸν πρῶτο, 17, 25, 78 γιὰ τὴ δευτέρη, καὶ 17 - 18, 19, 20, 22, 78 γιὰ τὸν τρίτο.

Γιὰ τὸ Γεώργιο Δε Ρώσση ὁ Λίνος Πολίτης, *Ἀνέκδοτα κείμενα καὶ ἐπιστολὲς τοῦ Σολωμοῦ*, ὁ.π., σ. 154, γράφει ὅτι «διορίστηκε νομικὸς στὸν δικαστικὸ κλάδο», καὶ τὸ ἴδιο ἐπαναλαμβάνει στὸ βιβλίον του *Ὁ Σολωμὸς στὰ γράμματά του*, ὁ.π., σ. 17: «ἦταν διορισμένος δικαστικὸς στὴ Ζάκυνθο». Ὁ Λεωνίδας Χ. Ζώης, *Λεξικὸν Ἱστορικὸν καὶ Λαογραφικὸν Ζακύνθου*, [β' ἔκδοσις], τόμ. Α', *Ἱστορικὸν-Βιογραφικὸν*, Ἀθήναι 1963, σ. 573, γράφει «σπουδάσας τὴν ἰατρικὴν ἐν Παταυίῳ», χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τὴ δικαστικὴν του ιδιότητα. Παλαιότερα ὅμως ὁ Π. Χιώτης, *Ἱστορία τοῦ Ἰονίου Κράτους*, τόμ. Α', ἐν Ζακύνθῳ... 1874, σ. 265 - 286, τὸν ἀναφέρει πολλὰς φορὰς ὡς δικαστὴν, καὶ στὴ σ. 265 ὡς γιαντρὸν καὶ τότε δικαστὴν: «ὁ Ἀναστάσιος Φλαμπουριάδης, εἰσκαγγελεὺς τότε ἐν Ζακύνθῳ καὶ εἰς τῶν νομοθετῶν τῆς

νης εἶχε σπίτι ἐξοχικὸ στὸ ψήλωμα τοῦ «Ἄι Λιῶ» στὸ Ἀκρωτήρι, ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ζακύνθου, ὅπου πῆγαινε συχνὰ ὁ Σολωμὸς γιὰ νὰ μείνῃ μόνος καὶ νὰ ἐργαστῆ, καὶ ὅπου ἔγραψε τὸν «Ἵμνον» τὸ 1823. Σήμερα ἡ τοποθεσία ὅπου βρισκόταν τὸ σπίτι αὐτὸ λέγεται «Λόφος τοῦ Στράνη», ἀλλὰ στὰ χρόνια τοῦ Σολωμοῦ ἡ περιοχή γενικότερα λεγόταν «Ἄι Λιάς», ἀπὸ μιὰ ὁμώνυμη ἐκκλησία τῶν Καθολικῶν ποὺ βρισκόταν ἐκεῖ κοντὰ καὶ γκρεμίστηκε μὲ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1893⁶.

⁶Ιονίου Συνελεύσεως, συνέταξε τὴν ἐξῆς ἀναφοράν, ἣν παρέδωκε τῷ ἱατρῷ Γεωργίῳ Ρώσση, καὶ τότε διακαστῆ ἐν Ζακύνθῳ, ὅπως ὑπογράψῃ αὐτὸς καὶ ἄλλοι συμπολιῖται».

6. Γιὰ πληρέστερη κατατόπιση παραθέτω τὴν ἀκόλουθη περικοπή τοῦ Α. Σ. Μπισκίνη, *Πρῶται γνώσεις φυσικῆς καὶ πολιτικῆς γεωγραφίας μετὰ Πατριδογραφίας Ζακύνθου, πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν Ζακύνθῳ Δημοτικῶν σχολείων*, ἐν Ζακύνθῳ, τύποις Νέου τυπογραφείου Εὐστ. Φινομένου, 1897, σ. 51 - 52, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ προάστιο Ἀκρωτήρι: «Ἡ ὁδὸς Γερακαρείου ἐκ τῶν ἀγγλικῶν νεκροταφείων ἀνερχομένη ἡρέμα τὴν περιοχὴν Ψήλωμα, διέρχεται πλησίον ἐξωκκλησίου τῶν δυτικῶν τοῦ ἁγ. Ἡλιοῦ καὶ περιβολίου. [...] Πλησίον τοῦ περιβολίου τούτου ὑπάρχουσι δύο διακλαδώσεις ὁδῶν, ἡ μὲν χωρεῖ πρὸς Ν. καὶ λέγεται ὁδὸς Φρουρίου, ἡ δὲ διευθυνομένη πρὸς Β. ἀνέρχεται καὶ φέρεται εἰς τὸ προάστιον Ἀκρωτήριον. Ἡ ἐπιφάνεια τούτου εἶναι λοφώδης, κατάφυτος ἀπὸ ἐλαιῶνας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ ἀπολήγει πρὸς Β. εἰς βραχὴν ἀκτῆν. Εἰς τὴν ΒΑ ἄκραν σχηματίζεται τὸ ἀκρωτ. Κρουονέρι, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ὁ φάρος. Τὸ προάστιον τοῦτο εἶναι ἀραιῶς κατωκημένον, ἔχει λαμπρὸν καὶ ὑγιεινὸν ἀέρα, ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσιν ὠραῖαι ἐπαύλεις εὐγενῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐκεῖνη τοῦ Στράνη, καταστραφεῖσα ὑπὸ

τοῦ τελευταίου σεισμοῦ [τοῦ 1893] εἰς ταύτην ὁ Σολωμὸς ἔγραψε τὸν ἀθῶνατον ὕμνον εἰς τὴν ἔλευθερίαν». Πρβλ. Λεωνίδας Χ. Ζώης, *Μία ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ*, ὅ.π., σ. 54. Τοῦ ἴδιου, *Λεξικὸν* κτλ., ὅ.π., σ. 224, στὴ λέξη «Ἡλιάς». Ἐπίσης Ντίνου Κονόμου, *Ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια στὴ Ζακύνθο*, Ἀθήνα 1967, σ. 56 - 57.

Ἡ ὀνομασία «Λόφος τοῦ Στράνη» νομίζω πὼς εἶναι πολὺ νεώτερη—τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Στὸ παραπάνω βιβλίον τοῦ Α. Σ. Μπισκίνη δὲν ἀναφέρεται, καθὼς εἶδαμε. Ἐπίσης δὲν ἀναφέρεται στὸ «Λεξικὸν» τοῦ Ζώη (βλ. προηγουμένως) οὔτε στοῦ Ἄγγελου Μωρέττη τῆ *Γεωγραφία τῆς νήσου Ζακύνθου*, στὸ «Παναγυρικὸν τεῦχος ἐπὶ τῆ ἑκατονταετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ κτλ., ἐν Ἀθήναις 1902», σ. 470, ὅπου γίνεται πάλι λόγος γιὰ τὴν ἴδια περιοχὴ. Πρώτη σχετικὴ μνηεὶα τῆς βρῖσκω στὸ βιβλίον [τοῦ Ludwig Salvator, ἀρχιδούκα τῆς Αὐστρίας] *Zante. Specielle Theil*, Prag 1904, σ. 103-105, ὅπου ἡ τοποθεσία ὀνομάζεται, μὲ λατινικούς χαρακτήρες, «Stü Strani»: «Unweit von diesem Hause [τοῦ Ρώμα] steht eine Gruppe alter, immergrüner Eichen und nach der Überlieferung war hier Stü Strani, wo Solomos — der ein Freund des damaligen Besitzers Namens Strani war —

Τὸ σπίτι αὐτὸ τοῦ Λοδοβίκου Στράνη «ἐκεῖ ἐπάνω στὸν "Αἰ Λιά» εἶναι πού ζητάει ὁ Σολωμὸς ἀπὸ τὸ φίλο του Δε Ρώσση γιὰ λίγες μέρες. Καὶ δὲν τὸ ζητάει ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Λοδοβίκο Στράνη, γιατί αὐτὸς θὰ ἔλειπε τότε ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο· ἐξάλλου τὴν ὥρα, μετὰ τὸ γάμο τῆς ἀδελφῆς του Σουζάνας μὲ τὸ Γεώργιο Δε Ρώσση (Αὐγούστος ; τοῦ 1824) — βλ. παρακάτω, σημ. 9 —, τὸ σπίτι τὸ εἶχαν οἱ Δε Ρώσση, Γεώργιος καὶ Σουζάνα.

5. Τὸ σημεῖωμα, κατὰ τὴ συνήθεια τοῦ Σολωμοῦ, δὲν ἔχει χρονολογία. Μὲ βάση ὅμως τὰ δυὸ ὀνόματα, Giorgio καὶ Susanna, εὐκόλα μποροῦμε νὰ τὸ χρονολογήσουμε: πρέπει νὰ εἶναι τῆς περιόδου 1824-1828, γιατί τὸ 1824 ὁ Γεώργιος Δε Ρώσσης ἐπέστρεψε στὴ Ζάκυνθο ἀπὸ τὴν Ἀγγλία, ὅπου εἶχε καταφύγει τὸ 1821⁷ (ἐπέστρεψε μετὰ τὴν 1η Μαΐου⁸

häufig sass und im Mai 1823 seine Freiheits - Hymne verfasste» κτλ. «Λόφος τοῦ Στράνη» ἔγινε ἀργότερα.

7. Εἶχε καταφύγει στὴν Ἀγγλία γιὰ πολιτικούς λόγους : Στις 23 Φεβρουαρίου 1821 ὑπέγραψε μαζί μὲ ἄλλους 30 ἐξέχοντες Ζακυνθίους — ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ Διονύσιος Σολωμὸς — μιὰ ἀναφορά στὸ βασιλέα τῆς Ἀγγλίας καὶ «προστάτη» τῶν Ἰόνιων Νησιῶν Γεώργιο Δ', μὲ τὴν ὁποία ἐξέθεταν τὴ δυσἀρέσκεια τοῦ λαοῦ γιὰ τὴν αὐταρχικὴ διοίκηση τοῦ Ἀρμοστῆ Μαίτλανδ καὶ ζητοῦσαν μεταρρύθμιση τοῦ ἀνελεύθερου Συντάγματος τοῦ 1817. Τὸ πρᾶγμα ἔγινε γνωστὸ στὸν τοποτηρητὴ Ρός, ὁ ὁποῖος προκάλεσε ἀμέσως τὴ δίωξη τῶν δύο πρωταγόνων: τοῦ συντάκτη τῆς ἀναφορᾶς Ἀναστασίου Φλαμπουριάρη, πού ἦταν μέλος τῆς Νομοθετικῆς Συνέλευσης καὶ εἰσαγγελέας Ζακύνθου, καὶ τοῦ Γεωργίου Δε Ρώσσης, πού ἦταν δικαστὴς Ζακύνθου. Ὁ Φλαμπουριάρης ἐφυλακίστηκε ἀμέσως καὶ ἀργότερα ἐπαύτηκε καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ του ἀξιώματα· ὁ Δε Ρώσσης περιορίστηκε στὸ σπίτι του ὑπὸ ἀστυνομικὴ ἐπιτήρηση, ἀλλὰ κατόρθωσε νὰ δρα-

πετεύσει : ἔφυγε στὴν Πάτρα καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν Ἰταλία καὶ κατόπιν στὴν Ἀγγλία. Βλ. γιὰ ἐλ' αὐτὰ Π. Χιώτου, *Ἱστορία τοῦ Ἰονίου Κράτους*, τόμ. Α', ἐν Ζακύνθω... 1874, σ. 265-286, ὅπου καὶ ἡ ἀναφορά τοῦ Φλαμπουριάρη μὲ τὰ ὀνόματα ἐκείνων πού τὴν ὑπέγραψαν. Συνοπτικὰ βλ. Λίνου Πολίτη, *Ἀνέκδοτα κείμενα καὶ ἐπιστολὲς τοῦ Σολωμοῦ, «Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση»*, ὅ.π., σ. 154α, καὶ Τοῦ ἴδιου, *Ὁ Σολωμὸς στὰ γράμματά του*, Κολλάρος [Ἀθήνα 1956], σ. 17.

8. «Μετὰ τὴν 1η Μαΐου» γιατί ὅταν πέθανε ὁ πατέρας του στὴ Ζάκυνθο, τὴ νύχτα τῆς 30 Ἀπριλίου πρὸς τὴν 1η Μαΐου τοῦ 1824, βρισκόταν ἀκόμη στὴν Ἀγγλία, ὅπως μαθαίνουμε ἀπὸ τὸ γνωστὸ ποίημα τοῦ Σολωμοῦ «Πρὸς τὸν Κύριον Γεώργιον Δε Ρώσση εὐρισκόμενον εἰς τὴν Ἀγγλίαν»: *Τοῦ πατέρα σου, ὅταν ἔλθης, / δὲ θὰ ἴδῃς παρὰ τὸν τάφο' / εἶμαι ὀμπρὸς του καὶ σοῦ γράφω / μέρα πρώτη τοῦ Μαῖοῦ. / [...]* γιατί ἀπόψε ἀποκοιμήθη / εἰς τὸν ὕπνο τοῦ Χριστοῦ. Βλ. Λίνου Πολίτη, *Σολωμικὰ παραλειπόμενα*, «Νέα Ἔστις», 48 (1950), σ. 1553-1554 (= Τοῦ ἱ-

καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Αὐγούστο⁹), καὶ τὸ 1828 ὁ Σολωμὸς ἔφυγε στὴν Κέρκυρα.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸ χρονικὸ αὐτὸ περιορισμὸ, τὸ σημείωμά μας χρονολογικὰ ἐντάσσεται στὸ σολωμικὸ «εὐρημα» τοῦ Ντίνου Κονόμου (Μάρτιος 1949 στὴ Ζάκυνθο) καὶ συγκεκριμένα στὴ σειρά τῶν 30 ἐπιστολῶν τοῦ ποιητῆ πρὸς τὸ Γεώργιο Δε Ρώσση, μερικὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐδημοσίευσε ὁ Αἴνως Πολίτης — κατὰ παραχώρηση τοῦ Κονόμου — στὴ μελέτη του «Ἀνέκδοτα κείμενα καὶ ἐπιστολὲς τοῦ Σολωμοῦ», περ. «Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση», τόμ. 4 (1949 - 1950), τεύχος 5, Ἰούλιος - Αὐγούστος 1949, σ. 153 - 171. Ἴσως θὰ μπορούσε νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι ὁ Ζώης, πού ἔκαμε μιὰ πρώτη μεταγραφή καὶ μετάφραση τῶν αὐτογράφων αὐτῶν γιὰ τὸν Κονόμο¹⁰, πήρε ἀπὸ τὴν σειρά ἐκείνη τὸ σημείωμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ τὸ χάρισε στὸν κύριο Χαραμῆ, ἐνῶ ταυτόχρονα τὸ δημοσίευσε καὶ στὰ «Νεοελληνικά», ὅπως εἶδαμε παραπάνω. Ἀλλὰ στὴν ὑπόθεση αὐτὴ μᾶς ἐμποδίζει ἡ πληροφορία τοῦ ἴδιου τοῦ Ζώη (β.π., σ. 54), ὅτι «ἡ . . . ἐπιστολὴ . . . ἀνευρέθη εἰς φάκελλον διαφόρων ἐπιστολῶν ἐπιφανῶν προσώπων μὲ ἐτέραν μικρὰν τοῦ αὐτοῦ Σολωμοῦ, διὰ τὴν ὁποῖαν ἄλλοτε θὰ γράψω», ἐνῶ οἱ 30 ἐπιστολὲς πρὸς τὸ Γεώργιο Δε Ρώσση, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Κονόμου («Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση», β.π., σ. 153), βρέθηκαν σὲ φάκελο πού ἀπ' ἔξω εἶχε τὴν ἐπιγραφή: «Viglietti scritti da Dionisio Solomos al suo amico G. De Rossi con alcuni frammenti di versi». Ἡ πληροφορία τοῦ Ζώη γιὰ φάκελο «διαφόρων ἐπιστολῶν ἐπιφανῶν προσώπων» εἶναι βέβαια πολὺ ἀόριστη. Καὶ θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ξεκαθαρίσουμε τὸ πρᾶγμα, ἂν ὁ Ζώης εἶχε δημοσιεύσει καὶ τὴν ἄλλη μικρὴ ἐπιστολὴ τοῦ Σολωμοῦ πού γράφει πὼς ὑπῆρχε στὸν ἴδιο φάκελο, ἀλλὰ τέτοια δημοσίευση δὲν ξέρω νὰ ἔγινε. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως στὰ κατάλοιπα τοῦ Ζώη νὰ βρίσκεται ὁ φάκελος μὲ τίς ἐπιστολὲς τῶν «ἐπιφανῶν προσώπων» μαζὶ μὲ τὴν ἄλλη αὐτὴ μικρὴ ἐπιστολὴ τοῦ Σολωμοῦ.

6. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι τὸ σημείωμα γιὰ τὰ κουνούπια χρονολογικὰ ἐντάσσεται στὸ «εὐρημα Κονόμου».

δίου, *Γύρω στὸ Σολωμὸ* κτλ., Ἀθήνα 1958, σ. 158).

9. «Πρὶν ἀπὸ τὸν Αὐγούστο» γιατί τότε (τὸν Αὐγούστο τοῦ 1824) πρέπει νὰ ἔγινε ὁ γάμος του μὲ τὴ Σουζάνα Στράνη. Βλ. Αἴνου Πολίτη, Ἀνέκ-

δοτα κείμενα καὶ ἐπιστολὲς τοῦ Σολωμοῦ, β.π., σ. 154 καὶ σημ. 8.

10. Βλ. τὸ προλογικὸ σημείωμα τοῦ Ντίνου Κονόμου στοῦ Αἴνου Πολίτη, Ἀνέκδοτα κείμενα καὶ ἐπιστολὲς τοῦ Σολωμοῦ, β.π., σ. 153.

Πιο συγκεκριμένα νομίζω ότι πρέπει να ενταχθῆ ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπ' ἀριθ. 8 ἐπιστολὴ τῆς μελέτης τοῦ Λίνου Πολίτη («Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση», ὅ.π., σ. 162), τὸ περιεχόμενον τῆς ὁποίας φαίνεται νὰ ἔχη ἄμεση σχέση μετὰ τὸ σημεῖωμά μας. Κοινὸ θέμα καὶ στὰ δύο γράμματα εἶναι τὸ ἐξοχικὸ σπῆτι τῶν Δε Ρώσση καὶ τὸ ἄν θὰ πάη ἐκεῖ ἢ Σουζάνα μετὰ τὸν ἄνδρα της. Ἡ διαδοχὴ τῶν γεγονότων φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἑξῆς:

Τὸ 1824, μετὰ τὴν Πρωτομαχίαν, ὁ Γεώργιος Δε Ρώσσης ἐπέστρεψε στὴ Ζάκυνθο ἀπὸ τὴν Ἀγγλία¹¹. Τὸν Αὐγούστο τῆς ἴδιας χρονιᾶς πρέπει νὰ ἔγινε ὁ γάμος του μετὰ τὴ Σουζάνα Στράνη¹². Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1825, ἴσως στὶς ἀρχὰς Μαΐου, γεννήθηκε ἡ κόρη τους Λουίζα, χαϊδευτικὰ Τζιτζια¹³.

Ἡ ἐπιστολὴ 7 τῆς «Ἀγγλοελληνικῆς Ἐπιθεώρησης» (ὅ.π., σ. 161 - 162) πρέπει νὰ εἶναι γραμμὴν τὴν Πρωτοχρονιὰ τοῦ 1826 ἢ τοῦ 1827, πάντως ὄχι τοῦ 1825, ἀφοῦ ὁ Σολωμὸς εὐχεται «καλὴ χρονιὰ» σὲ ὅλους, «μεγάλους καὶ μικροὺς» («Il buon giorno e il buon anno a tutti, grandi e piccini!»), καὶ *piccini* βέβαια εἶναι τὸ νήπιο, ἢ Λουίζα.

Ἡ ἐπιστολὴ 8 τῆς «Ἀγγλοελληνικῆς Ἐπιθεώρησης» πρέπει νὰ εἶναι γραμμὴν ἀνοιξὴ ἢ φθινόπωρο (δὲ νομίζω καλοκαίρι, ἀφοῦ κάνει λόγο γιὰ «ὠραίαις μέρες» — «vedendo la bellezza di queste giornate»—,

11. Βλ. παραπάνω, σημ. 8.

12. Βλ. παραπάνω, σημ. 9.

13. Γιὰ τὴ γέννηση τῆς Λουίζας βλ. τὴν παραπομπὴν στὴν σημ. 9.—Ἡ Λουίζα Δε Ρώσση (1825 - 1909) παντρεύτηκε σὲ πρῶτο γάμο τὸ Γεώργιο - Δημήτριο Διονυσίου Ρώμα (1805 - 1874) (καὶ ὄχι τὸ μεγαλύτερο ἀδελφὸ του Γεώργιο-Κωνδριάνο, 1798 - 1867, ὅπως συνήθως γράφεται· βλ. τὸ «Λεξικὸν» τοῦ Ζώη στὴ λέξη Ρώμας, α' ἐκδ., σ. 969, β' ἐκδ., τόμος Α', ὅ.π., σ. 570 — ὑπόδειξη τοῦ λογοτέχνη κ. Διονυσίου Α. Ρώμα, γιὰ τὴν ὁποία καὶ τὸν εὐχαριστῶ). Σὲ δεῦτερο γάμο ἡ Λουίζα παντρεύτηκε τὸν ποιητὴ Ἰούλιο Τυπάλδο (1814 - 1883) — καὶ μάλιστα ὕστερα ἀπὸ κοινωνικὸ σκάνδαλο, καὶ ὄχι «μετὰ τὸν θάνατον» τοῦ ἀνδρός της,

ὅπως γράφει ὁ Ζώη, αὐτόθι, γιὰ νὰ «περιποιηθῆ» τὴ σημερινὴ οἰκογένεια Ρώμα! (σχόλιο πάλι τοῦ κ. Διονυσίου Α. Ρώμα). Βλ. γι' αὐτὴν Μαρίνου Σιγοῦρου, Ἰούλιος Τυπάλδος, στὸ βιβλίον: «Ἰουλίου Τυπάλδου, Ποιήματα», ἐκδοσὴ Φεξῆ, Ἀθήνα 1916, σ. 3 - 4. Ἐπίσης Λίνου Πολίτη, Ἀνέκδοτα κείμενα καὶ ἐπιστολὲς τοῦ Σολωμοῦ, ὅ.π., σ. 154. Μαριέττας Ε. Γιαννοπούλου, Ἀνέκδοτα ἰταλικά ἔργα τοῦ Ἰουλίου Τυπάλδου, «Ἑλληνικά», 12 (1953), σ. 341 - 343. Λίνου Πολίτη, Ὁ Σολωμὸς στὰ γράμματά του, ὅ.π., σ. 18, 74. Ντίνου Κονόμου, Ἰούλ. Τυπάλδος, Ἀπαντα, στὴ σειρά «Ἀπαντα τῶν Νεοελλήνων Κλασσικῶν», [Ἀθήνα 1966], σ. 13-14, 16-17, 18, 24, 27, 30.

προφανῶς σέ ἀντίθεση με ἄλλες, πού δὲν ἦταν τόσο ὠραῖες, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι ἔλες οἱ μέρες εἶναι ὠραῖες στὰ Ἑπτάνησα). Εἰδικότερα πρέπει νὰ εἶναι γραμμένη τὴν ἀνοιξή ἢ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1826 ἢ τοῦ 1827. Αὐτὸ συνάγεται ἀπὸ τὴ φράση «scrivimi, sulla vita della tua creatura» («γράψε μου, στὴ ζωὴ τοῦ πλάσματός σου»). *Creatura* σημαίνει «πλάσμα», μικρὸ παιδί· ἄρα, ὅταν γράφεται ἢ ἐπιστολὴ, πρέπει νὰ ὑπάρχη παιδί — καὶ ἐννοεῖ βέβαια τὴ Λουίζα. (Δὲ σημαίνει ἐρωτικό «πλάσμα», ὅπως θὰ μπορούσε νὰ τὸ πάρουμε στὰ ἑλληνικά, ὅποτε θὰ ἐννοοῦσε τὴ Σουζάνα κι ἐπομένως ἢ ἐπιστολὴ 8 καὶ τὸ σημειώμά μας θὰ μπορούσε νὰ χρονολογηθοῦν στὸ 1825).

Τὸ σημείωμα γιὰ τὰ κουνούπια ἔχει ἄμεση σχέση με τὴν ἐπιστολὴ 8 καὶ εἶναι γραμμένο ἀμέσως πρὶν ἀπ' αὐτὴν (μεσολαβεῖ ἕνα ἀπαντητικό σημείωμα τοῦ Δε Ρώσση, πού δὲν τὸ ἔχουμε· αὐτὸ συνάγεται ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς 8). Ὡστε λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι γραμμένο καὶ αὐτὸ τὴν ἀνοιξή ἢ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1826 ἢ τοῦ 1827¹⁴, λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ 8.

Τὰ πράγματα δηλαδὴ πρέπει νὰ ἔγιναν ὡς ἐξῆς: Ὁ Σολωμός, μετὰ τὸ σημείωμα πού δημοσιεύουμε σήμερα ἐδῶ, ζήτησε ἀπὸ τὸ φίλο του Γεώργιο Δε Ρώσση νὰ τοῦ παραχωρήσῃ γιὰ λίγες μέρες τὸ ἐξοχικὸ του σπίτι «στὸν Ἄι Λιά», γιὰτὶ στὴν πόλη μέσα ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὰ κουνούπια. Τονίζει ὅμως ὅτι, ἂν ἡ Σουζάνα καὶ σ' αὐτὲς τὶς λίγες μέρες ἤθελε ἐπιθυμήσει νὰ πάη ἐκεῖ, αὐτὸς φεύγει ἀμέσως.

Ὁ Δε Ρώσσης τοῦ ἀπάντησε, φαίνεται, ὅτι σκόπευαν κι αὐτοὶ νὰ ἀνεβοῦν ἐκεῖ ἐπάνω γιὰ χάρη τῆς Σουζάνας — ἴσως αἰσθανόταν κάποια ἀδιαθεσία —, ἀλλὰ δὲν πειράζει, τὸ ἀναβάλλουν γιὰ λίγο. Ὁ Σολωμός ὕστερ' ἀπ' αὐτὴν τὴ φιλικὴ προσφορὰ ταλαντεύτηκε ἂν ἔπρεπε νὰ πάη, ἀλλὰ τελικὰ ἐπῆγε, γιὰ νὰ μὴ δώσῃ τυχὸν στὸ Δε Ρώσση τὴν ἐντύπωση ὅτι τοῦ κακοφάνηκε.

Ἄλλὰ μετὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 8 ἐπιστολὴ, σταλμένη ἀπὸ τὸ ἐξοχικὸ τῶν Δε Ρώσση στὴν πόλη, παρακαλεῖ τὸ φίλο του, τώρα πού κάνει τόσο ὠραῖες μέρες, νὰ μὴν ἀναβάλλουν πιά γιὰ χιτίρι του νὰ ἔρθουν, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ τὴν υγεία τῆς Σουζάνας· ἀλλιῶς, καὶ μόνο ἢ ὑποψία γιὰ κάτι τέτοιο τὸν στενοχωρεῖ πάρα πολὺ. Τὸ σπίτι τοὺς τὸ ζήτησε, γιὰτὶ νόμιζε πὼς δὲ θ' ἀνέβουν ἐκεῖνοι. Ἄν πῆγε μετὰ τὸ εὐγενικὸ

14. Ὁ Λεωνίδας Χ. Ζώης, *Μία ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ*, ἔ.π., σ. 54, λέει ὅτι ἔχει

γραφῆ «πιθανὸν τὸ 1824». Αὐτὸ ὅπωσδήποτε εἶναι λάθος.

σημειώμά του πού τόν πληροφοροῦσε γιά τὸ ἀντίθετο, τὸ ἔκαμε γιὰ νὰ μὴν τοῦ δώσει τὴν ἐντύπωση ὅτι τοῦ κακοφάνηκε. Τώρα ὅμως εἶν' ἔτοιμος νὰ κατέβη ἀμέσως (στὴν πόλη) μὲ τὴν ἴδια χαρούμενη διάθεση, μὲ τὴν ὁποία ἐκεῖνοι τοῦ παραχώρησαν τὸ σπίτι. "Ἄν εἶχε νὰ κάμῃ μ' ἕναν ξένο, θὰ τοῦ ἔλεγε «τὸ σπίτι εἶναι δικό σας»· ἀλλὰ τώρα πρόκειται γιὰ τὴν ὑγεία τῆς Σουζάννας, πού τὴν ἐκτιμᾷ πάρα πολύ: πρῶτα πρῶτα ὡς Εὐγενέστατη Κυρία, καὶ ὕστερα ὡς σύντροφο τοῦ ἴδιου καὶ ὡς ἀδελφὴ τοῦ Λοδοβίκου. Λοιπὸν μὲ πολλὴ χαρὰ θ' ἀφήσῃ τὸ σπίτι, ἂν τοῦ τὸ ζητήσῃ ὁ φίλος του.

"Ἔτσι νομίζω πὼς ἔχουν τὰ πράγματα, ἂν συσχετίσουμε τὸ σημεῖωμα γιὰ τὰ κουνούπια μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 8 ἐπιστολὴ τῆς «'Αγγλο-ελληνικῆς Ἐπιθεώρησης». Παραθέτω ἐδῶ τὴ μετάφραση τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, γιὰ νὰ γίνουν ὅλ' αὐτὰ σαφέστερα στὸν ἀναγνώστη¹⁵:

Γιῶργο μου!

Καθὼς βλέπω τί ὁμορφες πού εἶναι τοῦτες οἱ μέρες, ἀναγκάζομαι νὰ σοῦ γράψω καὶ νὰ σὲ παρακαλέσω θεομύατα πὼς δὲν πρέπει γιὰ χατίρι μου ν' ἀναβάλῃς οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή νὰ ἔρθῃς ἐδῶ μὲ τὴ Σουζάνα σου, γιατί καὶ μόνο μιὰ τέτοια ὑποψία μὲ κάνει καὶ θυμῶνω πάρα πολύ. Πίστεψέ με, ἀγαπητὴ Γιῶργο, πὼς ἂν θέλετε νὰ ρθῆτε, ἐγὼ κατεβαίνω τὴν ἴδια στιγμή καὶ μὲ τὴν ἴδια χαρούμενη διάθεση, καθὼς ἐσεῖς μοῦ προσφέρατε ν' ἀνεβῶ. Κι' οὔτε θὰ σοῦ εἶχα ζητήσῃ ποτὲ τὸ σπίτι σου, ἂν δὲν πίστευα πὼς εἶχατε πιά ἐγκαταλείψει τὴ σκέψη νὰ ἐρθῆτε ἐδῶ· κι' ἂν ἐγὼ, ὅταν ἔλαβα τὸ εὐγενικὸ σημεῖωμα πού μὲ πληροφοροῦσε τὸ ἀντίθετο, ἦρθα ὡστόσο, τοῦτο τόξαμα γιὰ νὰ μὴ σὲ ληπῆσω ἀφήνοντάς σε νὰ ὑποφιαστῆς κάτι πού δὲν ἦταν. Γράψε μου, στὴ ζωὴ τοῦ πλάσματός σου, θέλεις νὰ κατέβω ἀμέσως; Στοχάσου μὲ πόση χαρὰ θὰ τὸ κάμω!" Ἄν δὲν ἦσουν ἐσύ, θὰ σοῦλεγα ἀντὶ γιὰ ὅποιο ἄλλο ἐπιχείρημα: Τὸ σπίτι εἶναι δικό σας. Ἀλλὰ σοῦ λέω: Στοχάσου! Πρόκειται γιὰ τὴν ὑγεία τῆς Σουζάννας σου, πού ἂν δὲν ἦταν ἡ Εὐγενέστατη Κυρία πού εἶναι, θὰ ἦταν ὅπωςδήποτε ἡ συντρόφισσά σου καὶ ἡ ἀδερφὴ τοῦ Λοδοβίκου.

Δ.Σ.

Πρὸς τὸν Κύριο Γεώργιο Δε Ρώσση, Γ.Α.Χ.

Μὲ τὴν παρεμβολὴ τοῦ σημειώματός μας ὅπως τὸ τοποθετῶ παραπάνω, ἐξηγεῖται τώρα καὶ ἡ φράση τῆς ὑπ' ἀριθ. 8 ἐπιστολῆς «κι' ἂν ἐγὼ, ὅταν ἔλαβα τὸ εὐγενικὸ σημεῖωμα πού μὲ πληροφοροῦσε τὸ ἀντίθετο, ἦρθα ὡστόσο» («e s' io al gentile viglietto che m' apprendeva il contrario, ci sono pure venuto») κτλ., πού δικαιολογημένα φάνηκε «ὄχι τόσο σαφῆς» τὸ 1949 στὸ Λίνο Πολίτη (ῥ.π., σ. 171α). Ἀλλὰ τὸ ἐρώτημα τοῦ Πολίτη, στὸ ἴδιο μέρος, γιὰ τὴ χρονολογία τῆς

15. Χρησιμοποιοῦ τὴ μετάφραση ληνικὴ Ἐπιθεώρηση» (ῥ.π., σ. 162). τοῦ Λίνου Πολίτη ἀπὸ τὴν «'Αγγλοελ-

ἐπιστολῆς 8 («μήπως εἶναι ἡ ἀνοιξή τοῦ 1825, ὅταν ἡ Σουζάνα περίμενε νὰ γεννήσῃ;»), τώρα πιά δὲν ἔχει θέση.

Οἱ λεπτομέρειες ποὺ ἐξετάσαμε παραπάνω δὲν ἀπασχόλησαν τὸ Λεωνίδα Ζώη στὴ δημοσίευση τοῦ μικροῦ αὐτοῦ σημειώματος τοῦ Σολωμοῦ στὰ «Νεοελληνικά» τοῦ 1950· δὲν ἔκαμε δηλαδὴ ὁ μακαρίτης κανένα συσχετισμὸ τοῦ σημειώματος μὲ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ ποιητῆ ποὺ δημοσίευσε ὁ Λίνος Πολίτης στὴν «Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση» τὸν Αὐγούστο τοῦ 1949 («εὔρημα Κονόμου»), παρ' ὅλο ποὺ ὁ ἴδιος τὶς εἶχε πρωτοδεῖ κι ἔκαμε τὴν πρώτη μεταγραφή τους, καθὼς εἶδαμε παραπάνω. Ἐπίσης δὲν ἀναφέρει τίποτε στὸ δημοσίευσμά του γιὰ τὸν κάτοχο τοῦ χειρογράφου. Γιὰ τοὺς δύο αὐτοὺς λόγους ἔκρινα πὼς ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἐπανεξέταση τοῦ θέματος, ὥστε νὰ ἀνακοινωθοῦν τὰ σχετικὰ μὲ τὴν τύχη τοῦ χειρογράφου καὶ νὰ ἐνταχθῆ τὸ σημείωμα στὴ σειρά τῶν δημοσιευμένων ἐπιστολῶν τοῦ ποιητῆ, καὶ μάλιστα μὲ τὴ σωστή του χρονολόγησι.

Γ. Γ. Ἀλισανδράτος